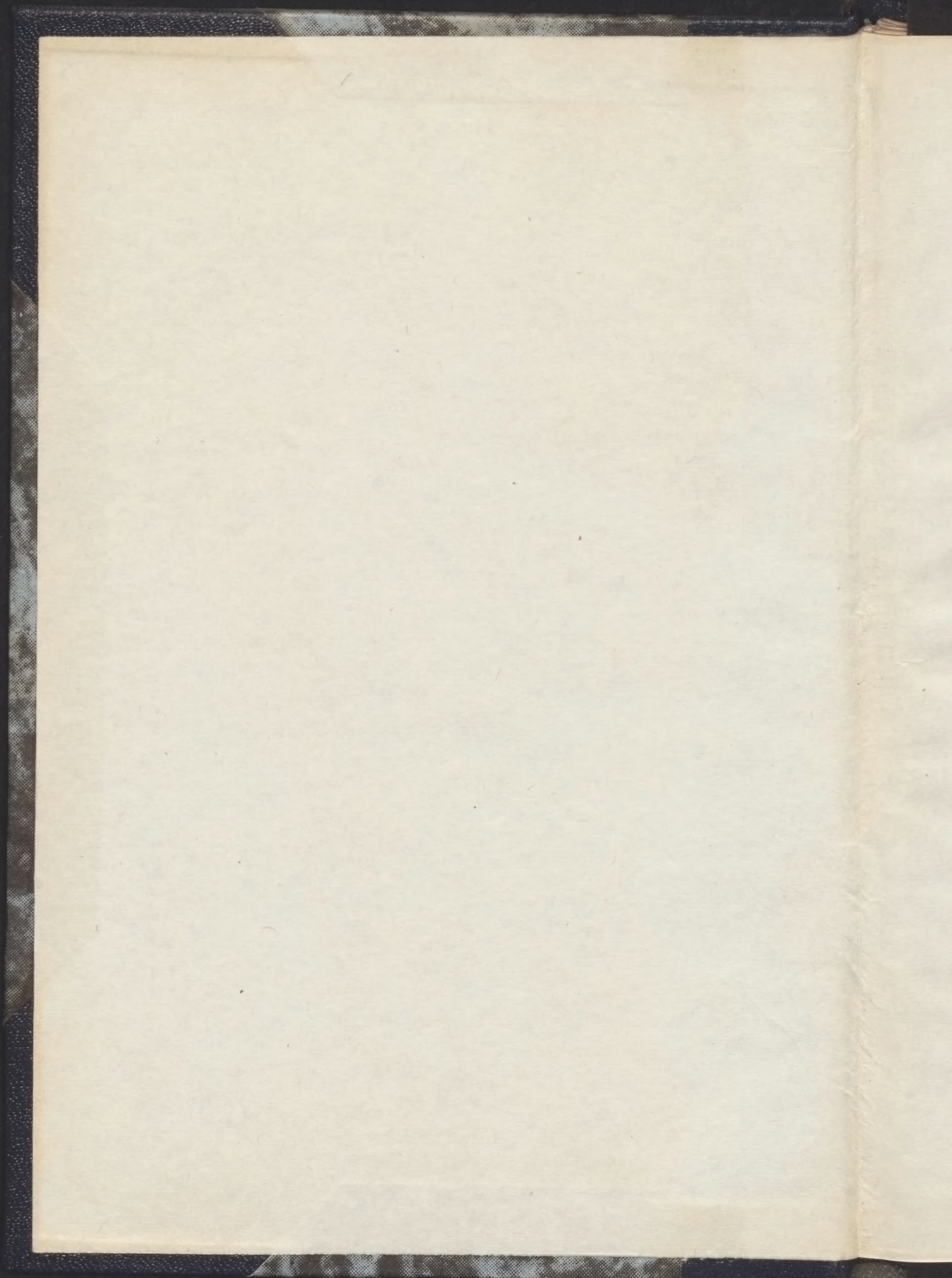
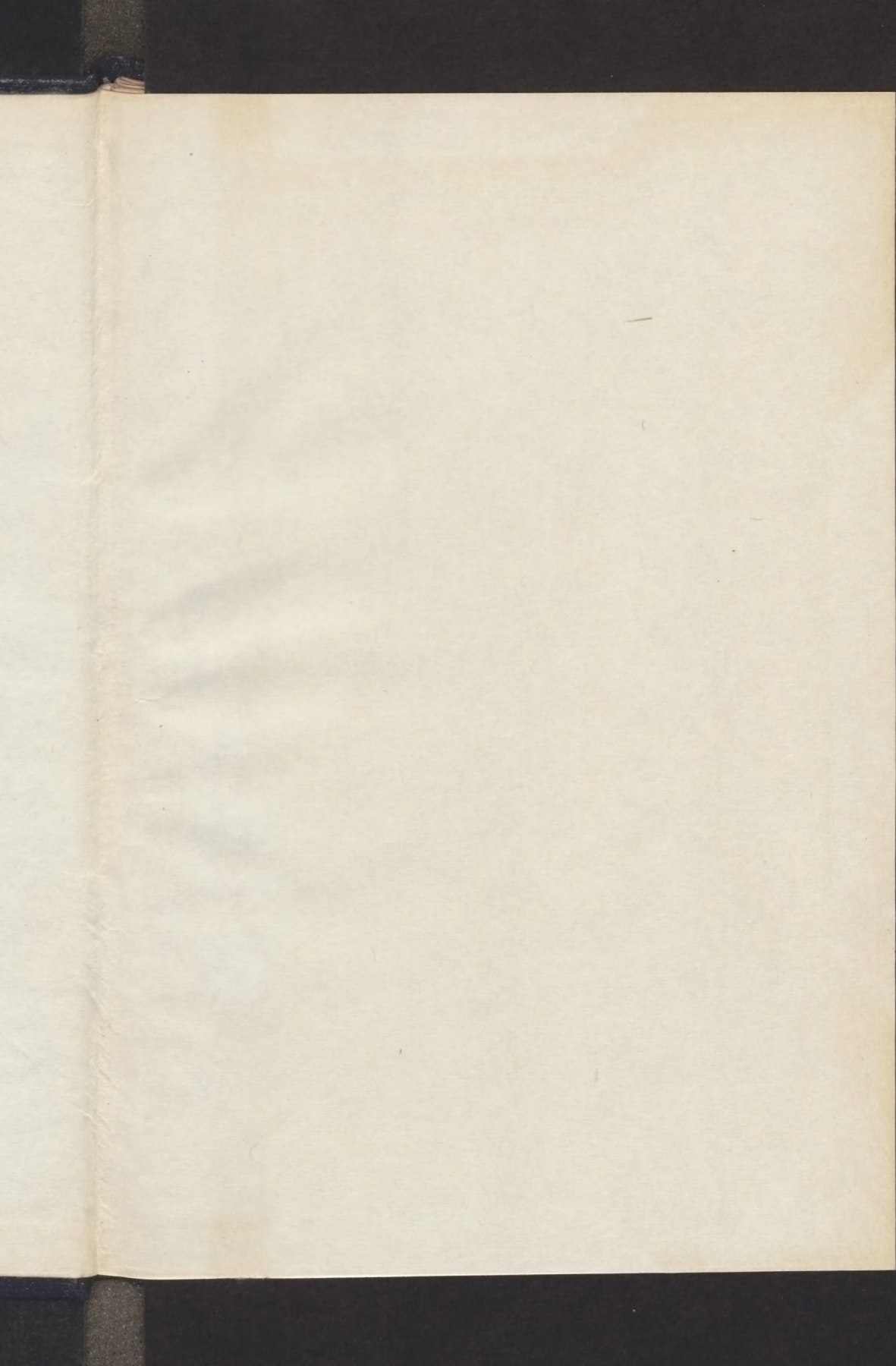

M
274.430
ZK

A

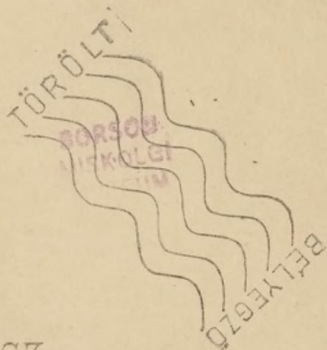
10/2247

ESZMÉK

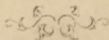
A KÖZÉPKOR CULTUR-ÉLETÉBŐL.

ELNÖKI ELŐADÁS.

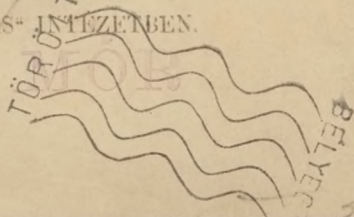
DR. SCHLAUCH LÖRINCZ

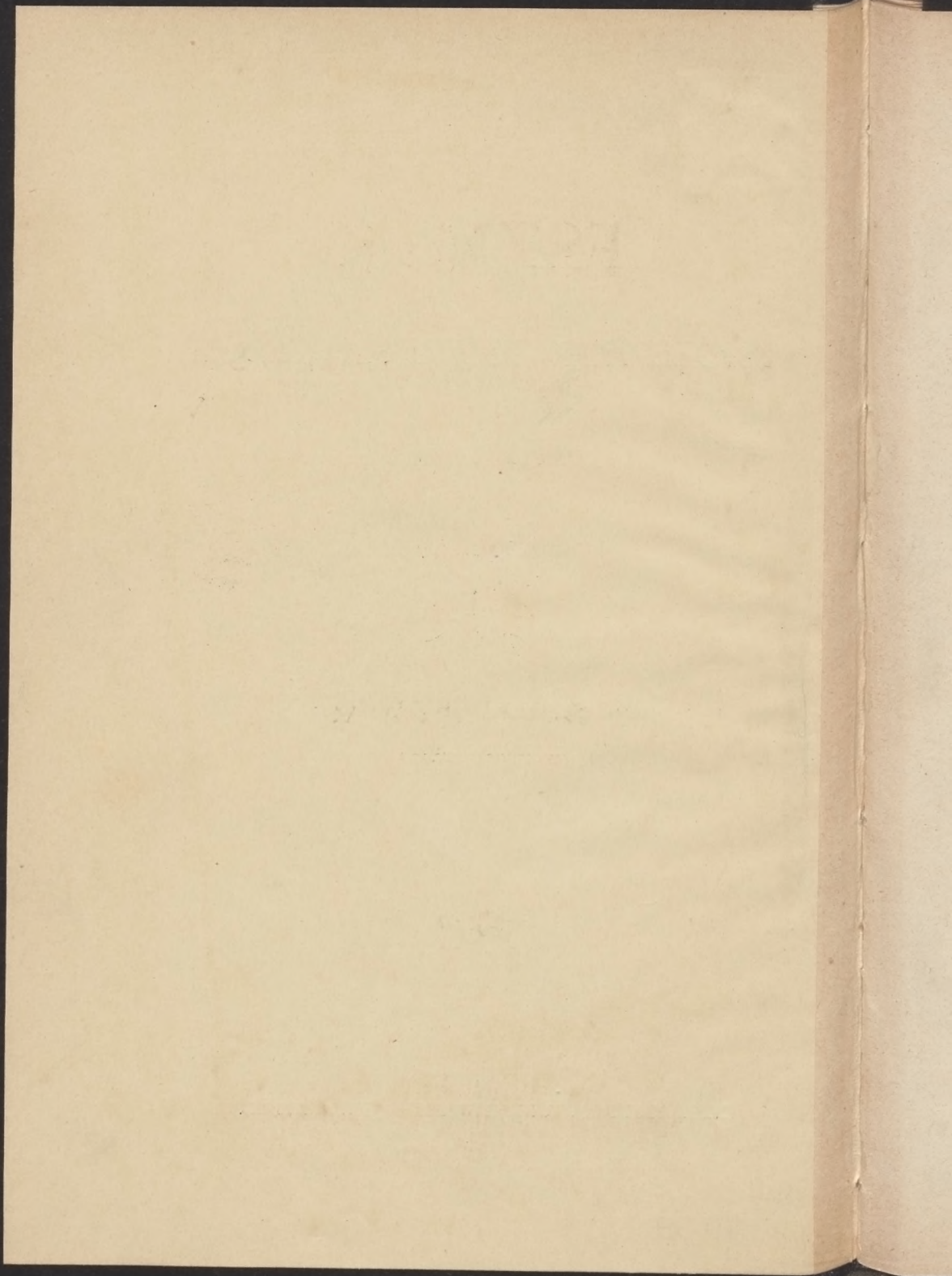
SZATMÁRI PÜSPÖK.

BUDAPEST. 30/11
NYOMATOTT A „HUNYADI MÁTYÁS” INTÉZMÉNYBEN.

1886.
RÁTH

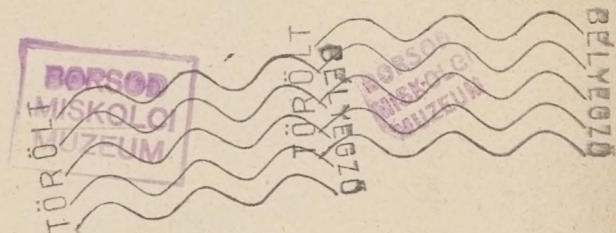

8847

ESZMÉK

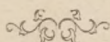
A KÖZÉPKOR CULTUR-ÉLETÉBŐL.

ELNÖKI ELŐADÁS.

DR. SCHLAUCH LÖRINCZ

SZATMÁRI PÜSPÖK.

BUDAPEST.

NYOMATOTT A „HUNYADI MÁTYÁS“ INTÉZETBEN.

1886.

CC

M 274. 430

ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

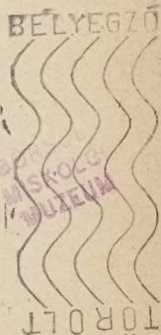
1968/R leltár

Tisztelt közgyűlés!

Huszonöt év óta segélyezi szerény társulatunk a kelet tartományaiban élő szegény katolikusokat és magyarokat; huszonöt év óta támogatja korlátolt lehetőségeihez képest hazánk szegényebb sorsú egyházait és intézeteit; de áldozatkészségében nem feledkezett meg a szűkölködő Szentatyáról, anyaszentegyházunk dicső fejről.

Társulatunk tehát magasztos eszmék szolgálatában működött mindig. Ma a teljesített kötelesség öntudatával kíván számot adni sáfárkodásáról; — és midőn ezt teszi, szerényen bár, de teljes önérzettel lép a magyar közönség elé és kér — nem jutalmat, hanem elismerést.

Huszonöt év előtt egy magyar katolikus püspök, *Lonovics Józsefnek* lelkében fogamzott meg a magyar csángók segélyezésének eszméje. Az eszme új volt. A magyar közönség Kőrösi Csoma, a thibeti utazó és Reguli Antal, a finn nyelv rokonságát vizsgáló tudós emlékein és azon reményeken csüngött: hogy a magyarok őshonában még létezik egy faj, mely hivatva lenne itthon megfogyott számát kipótolni; de azt, hogy legközelebbi közelségében, Moldvában még 200.000 magyar él, azt kevesen tudták.

Nem tudták, hogy ezen elszakadt magyarok a legnagyobb veszedelemben forognak, hogy vallásukat, és ezzel nemzetiségüket is teljesen elveszítsék; nem tudták, hogy századok hatása alatt ezeknek tekintélyes része már megszűnt magyar lenni, kik könyezve énekelnek és mélabús hangokban gyászolják a multnak emlékeit; a többiek, a kik megmaradtak — körülbelül 50.000 — néma szemrehányással tekintettek magyarországi testvéreikre, kik őket elfeledték.

Európa keresztény népeinek a magyarokéval egyesült fegyvere megszabadította ugyan Magyarországot a muhamedán uralom alól és visszaadta azt a nyugoti civilizációnak; de a Balkánfélszigetet, a Duna és a Fekete tenger közti vidéket, melyet egykor magyar vér áztatott, mely országaival ma is még a magyar ezímer kiegészítő részét képezi, régi állapotában hagyta. A törökök a görögkeleti vallásuakkal vegyest lakván, mindketten hagyományaikkal, aspirációikkal lényegökben keletiek lévén, a katholicismusnak, a nyugoti kultúra ezen kitűnő támpontjának itt kevés hivei találtattak. És mégis, mely magyar államférfi ismerné félre azt: hogy mennyi erő rejlik a katholicismusban, midőn annak civilisátori befolyása a keletnek merev elmaradottságával állittatik szembe?

Igen, a katholicus elemet ott terjeszteni, annak befolyását hatványozni, ápolni, megerősíteni azt, a mi vonzerejénél fogva egykor e vidéket közvetlenül hozzánk kötötte és tán ma a nyugoti civilizációhoz ismét közelebb hozhatná; — a mit százados viszontagságok és mulasztások vétettek, a nemzeti lelkesé-

dés és áldozatkészség által pótolni oly tevékenységgel, mely szellemi és erkölcsi hatalmával a nyugoti kulturának határjelzőit mindinkább kelet felé tolván, ott számunkra oly érdekkört teremtsen, melyre támaszkodván, állami fennállásunk legalább erkölcsi biztosítékait szaporithassuk; — mindez oly törekvés, mely a katolikus kötelességérzetnek, a magyar büszkeségnek és hazaszeretetnek legszebb feladatát képezhetné.

Társulatunk közvetlen czélja honosaink és fajunk vallását és nemzetiségét a hon határain túl is fenntartani. E czél alatt egy nagy nemzeti eszme rejlik, melynek valósitására előbb-utóbb a nemzetnek vállakoznia kell, mert a kultura útja nyugotról kelet felé irányul, és a magyar nemzet, kell hogy ennek előharczosa legyen, mert ez reánézve életkérdés.

Hajdan a kard, ma a szellem; hajdan a nyers erő, ma az erkölcsi befolyás; hajdan a győző vas keze, ma a baráti viszony; hajdan a kényszer-meghódolás, ma a művelt nemzetek önkéntes közeledése: ime azon eszközök, melyekkel kiválólag ma az ősök-től nyert örökséget utódainkra átszarmaztathatjuk, a hazafiság melegével ápolván azt itthon, — kulturai és erkölcsi fölényünkkel biztosítván azt kifelé.

A czél ugyanaz, mint hajdan; az eszközök módosultak. Magyarország nagysága ezer éven át, Magyarország nagysága a jövőben: ez képezi mindnyájunk büszkeségét, óhaját, imáját. És e magasztos czél elérésére a Szent László társulat a katolikus vallásnak elveit, eszméit és erejét tartja legelső sorban alkalmasoknak.

Legyen megengedve, hogy ma, a midőn nemze-

tünk nagy királyának, társulatunk védszentjének Szt. Lászlónak középkori nagy alakja fényesebben, mint valaha emelkedik fel szemeink előtt, hogy ma beszédemben bár rövid vonásokban felidézhessem azon kor emlékét, mely az általános európai művelődési fejlődésben a katholicismus behatása alatt oly fényes helyet foglalt el, melyben Magyarország az európai nemzetesalád tagja lett és folytonos érintkezés és az uralkodó művelődési eszmék kölcsönhatása alatt nemcsak harcezi dicsőséget aratott, hanem az uralkodó műveltségben tényező is volt.

Beszédem keretébe nem tartozhatik korrajzot írni, *csak általános vonásokban néhány kimagasló eszmét kívánok feltüntetni, melyek jellemzésül szolgálhatnak az emberi nem művelődési törekvéseinek különösen a középkorban.* Legyek kimentve, ha az ilyenmü kísérlet nem fogna tán megfelelni annak, a mit elérni szándékozom, tudniillik jobb véleményt gerjeszteni a „sötétnek“ nevezett „középkor“ iránt.

* * *

A legujabb időkig mintegy meggyőződéssé látszott válni azon nézet, hogy az emberi közművelődés korszakai közt a középkor volt a legsötétebb. Az iskolában szinte, mint az irodalomban azon felfogást hangoztatták: hogy a nyugoti római császárszág bukásától a tizenötödik század végeig a tudomány paragon hevert, a művészet kezdetleges szűk határok közt mozgott, a birtokviszonyok bizonytalanok és zülaltak voltak, a szabadság eltemetve, a jogszolgáltatás az önkénynek átadva, az ipar- és kereskedelem

néhány városra szorítva; — mindez a kulturának oly állapotát tünteti elő, melyet nem lehet elég feketének rajzolni, hogy a valóságnak mögötte ne maradjon. A vallásosságnak materialisztikus kinövései az egyéni szabadságtól kezdve, a családi élet belsejében, a társadalmi viszonyokban és az országok kormányzatában oly nyomást gyakoroltak, mely a türelmetlenség, a félélem, az üldözés minden borzalmait felidézte. — E korra — úgy tartják — csak sajnálkozással kell visszatekinteni.

Igy volt ez a legujabb időkig.

Ma?! — az országok, a városok, a családok könyv- és levéltárai megnyíltak és az annyira legyalázott kornak sokáig eltemetett és befalazott tanúi megszólalnak, elfeledett események felelevenítetnek, elferdített tények helyreigazítatnak, sok állítás rágalomnak tűnik ki, sok részrehajló ítélet helyesbítettik, a tudomány és művészet kínesei meglepő világitásban állanak elő és valamint a kiásott praehistoricus leletekből a kor és emberek művelődési fokára vonnak következtetést, úgy a napvilágra hozott középkori okmányokból a világ lassankint azon meggyőződésre kezd jutni, hogy azon kor éppen nem volt oly barbár, a mint az eddig jellemeztetett, hogy az egy lépéső volt a kulturalis fejlődésben és e felfogásnak megfelelőleg viszonylagosan sem sötétebb, sem tudatlanabb nem volt, mint a mai kor, viszonyítva azon nagy haladási úthoz, melyet az emberiség még hivatva lesz megtenni.

A tudomány ma még távol áll attól, hogy azon szálakat felismerje, a melyek egyes eseményekből egy

nagy egészet: az *emberiség életét szövik*. Eszmék eszmékhez fűződnek és alkotják a rendszert, tettek tettekre halmozódnak és képezik a történelmet; de sem amazok, sem ezek kiszakítva az egészből nem adhatják meg a kulcsot valamely kor jellemét teljesen és igazságosan megítélhetni. Az emberi nem élete egy nagyszerű organismus, melynek épen úgy megvan a maga physiologicus egymásutánja, mint bármely élő testnek.

Semmi organismus nem lép készen a világba: fejlődik lassan, míg nem tökélyre jut, a fejlődésnek fázisait, mint szükségeseket a természet kívánja meg. És azért az időnkénti kulturfok, melyet az emberiség egy vagy a másik században elért, nem képezheti okát a vádnak, nem lévén kizárva, hogy későbbi századok a XIX. századnak gyenge vagy sötét pontjait kiemelve, annak viszonylagos elmaradottságát tán joggal vitathatnák.

A középkorban a mélyebben kutató szellem a nyugoti keresztény világnak egy olynemű nagyszerű mozgalmát észleli, mely nem pusztán a vallási térre volt korlátozva, hanem a szó teljes értelmében általános és mélyen járó hatásában a modern kulturának előkészítő, mozgó ereje lett. Mert akár az evolutio elméletét alkalmazzuk a művelődési történelem ezen korszakára, úgy a mint azt az újabb tudomány az emberi lét minden ágaira nézve teszi; akár az emberiség nevelésében egy magasabb kéz, az Isteni gondviselés vezetését fogadjuk el; — mindkét esetben a középkor, különösen a XII. századtól kezdve az emberi szellem csodálatos vergődését, szivós kitarását és a nyers erő elleni küzdelmét és győzelmét a legérdeke-

sebb és hozzáteszem, a legfényesebb világításban tünteti elő. És ezt állítani lehet még akkor is, ha csak száraz adatokban csoportosítanók az egyes kimagasló tényeket, vagy szellemi vívmányokat, melyek a középkort oly annyira emelik. Árnyoldalai mellett, — melyektől a XIX. század sem ment — oly fénypontjai vannak, melyek intensív hatásukkal a mai műveltebb korra is átvilágítanak.

Minden korszak az elvek magasztosságától és az eszmék nemességétől nyeri jellegét és becsét, és az emberi ész, és az emberi szív annál nagyobbaknak tűnnek fel előttünk, mennél nagyobb szorgalommal és erőfeszítéssel igyekszik a tudományt előbbre vinni, vagy a kedélyéletet nemesíteni. Emeli a kornak becsét még az, *ha az elvek és eszmék oly magasztosak, hogy valósításuk a jövő századokban is a törekvésnek legszebb feladatát képezi.*

Európa ma a műveltségnek magas fokán áll; de azért jogosítva érezheti-e magát Göröghont barbárnak nevezni, mert a jólét anyagi kifejlődésében nem állott a mi felfogásunk magaslatán; de melynek classicusai ma is a kedély és jellem műveltségét illetőleg páratlan hatással bírnak, melynek formai érzéke, a szobrászat fennmaradt remeikeiben ma is utánozhatlan? Vagy nem inkább azért becsüljük Görögországot, mert bár elenyészett, mégis bölcsészete és művészete túlélte őt és ma is tárházul szolgál bölcsészeinknek és művészeinknek? — Róma, a nagy Róma kölcsönzött műveltséggel bírt, mert műveltsége görög eredetű és színezetű volt; de kormányzási bölcsesége és jogélete ma is bámulatunk tárgyát képezi.

és alig van jogi codex Európában, melyben nem a római jogelvek jutottak volna kifejezésre. És Rómának nem voltak árnyoldalai? — Elfeledhetjük-e azonkor megítélésében például a rabszolgák lealázó helyzetét?

A középkor elején a népvándorlás a társadalmat majdnem alkatelemeire felosztotta. A fegyverjog, mely az erősebb joga, uralkodott majdnem három századon át (476 Odoaker, 768 Nagy Károly.) A mit a római cultura nagyot teremtett, az vagy eltiportatott, vagy a zárdák falai közé menekült. Durvaság és vadság jellemzik e korszakot. A régi civilisatio elmerült, új népek új nézetekkel, új szokásokkal léptek a küzdőterre, alakítottak ephemer országokat, birodalmakat, melyek ugyanazon erő által, mely azokat teremtette, leromboltattak. Minden forrt, semmi sem volt állandó. Nép népet hajtott, mint a háborgó tenger hullámai üzték a hullámokat, országok támadtak, hogy romjaikon újak alapíttassanak, hősök tűntek föl, hogy elbukjanak és más hősöknek adjanak helyet.

Egy állott mozdulatlanul az alapjaiban feldúlt európai népözönben: A catholicismus és annak feje a római pápa.

A byzanthi császártól elhagyatva, a keleti egyház féktelen ambitioja által folyton nyugtalanítva, az egymást felváltó Hunok, Longobárdok és Vandalok által zaklatva, kifosztva, de meg nem törve állott fenn és őrizte nemesak a vallásnak magasztos hagyományait, hanem a tudománynak kincseit is. Pártatlan történetírók, még ellenségei is igazságot szol-

gáltatnak neki e tekintetben, mint az egyedüli tényezőnek, mely megmentette Európa számára a civilizációt. És ha e három századát a vándornépek rombolásainak a „sötét“ névvel illetjük is: akkor ne feledjük, hogy e sötétséget nem az egyház idézte föl, sőt hogy éppen az egyház volt az, mely mint égő szövetnek központul szolgált minden szépnek és nemesnek, a mi a fegyver öldöklő hatalma elől nála menedéket keresett.

A zárdák voltak mindmégannyi kimagasló pontok, a melyeknek falai közt a tudomány és művészet ápolattak. Szerzetesek másolták a classicusokat és tanították, szerzetesek irtották az erdőket és művelték a földeket, foglalkoztak az építészettel, állították elő a legszebb műfaragványokat, Herder szerint: a római hierarchia nélkül Európa mongoli sivataggá vált volna, ő lévén az egyedüli művelt, ki a műveltséget az utókornak közvetítette, és ha a pápaság a nyugoti császárság bukása idejében nem lett volna, a középkor második időszaka — a renaissance lehetlenné vált volna. Ő képezte a hidat, melyen át a művelődés a bárbarság elől biztos helyre menekülhetett és ismét ő képezte a mediumot, melynek segítségével a művelődésnek lehetővé tétetett útját tovább folytathatni.

A catholicismus állását ezen három században nem a szerint kell megítélni, hogy láthatólag mit teremtett, mert a zavarok közt nem annyira az építésre, mint inkább a meglevőnek lehető megőrzésére kellett gondolnia, — hanem inkább a szerint, hogy tekintélye és befolyása által megelőzött sokat, a mi

tán végzetessé lehetett volna az akkori európai társadalomra és magára az utókorra.

Nagy Károly megkoronáztatása után nyugodtabb és szilárdabb viszonyok állottak be. Az emberi szellem megkezdte ismét sisyphusi munkáját, mint ezt tennie kellett a hajdanban, a midőn egy-egy fényes civilisatio elmerült, azon különbséggel, hogy a középkor második felében egy hatalmas támpontja volt a catholicismusban, mely kettőben volt örököse a hatalmas Rómának: *az egyik volt, hogy megőrizte a római társadalmi és jogi életnek vázát; a másik: hogy valamint Róma a meghódított tartományok individualismusát kimélte; úgy az új Róma az egyénnek szellemi és erkölcsi fejlődését összhangzatos egységben előmozdítván a szabadságot előkészítette, de egyúttal fokozatosan a megtért tartományokban és országokban azoknak sajátosságait tisztelvén, a vallási kapocs fenntartásával függetlenségüknek és szabadságuknak legerősebb védője volt.*

Az egész középkorban a társadalom szerkezete a hűbéri jogon nyugodott. Vastag Károly chartájában mint új birtokrendszer tűnik fel legelőször (884.) Kopasz Károly alatt az örökösödés elvére lett fektetve (877.) és elterjedt egész Európára úgy, hogy Guizot szerint a X. században nyerte azon szilárd-ságot, mely mintegy nagyszerű politikai rendszer uralkodott a legújabb időkig.

Róma a földbirtok viszonyait a rabszolgaságra alapította és ez oly kihatással volt az egész társadalmi viszonyokra, hogy az ipar is mintegy a földhöz, a göröngyhöz tapadó foglalkozás lett. Rabszol-

gák művelték a földet, de ők készítették egyszersmind az arra szükségelt eszközöket, előteremtettek minden néven nevezendő élelmi czikkeket; ügyvezetők, felügyelők, a birtokosok képviselői is rabszolgák voltak.

A hűbérvizony, mely az európai népek politikai és jogi fejlődésére oly roppant fontossággal birt, mely a népek államéletén századokon át uralkodott, a társadalmi viszonyokat teljesen átalakította és még ott is, a hol tényleg és jogilag megszűnt, utóhatásait ma is még gyakorolja; — ezen hűbérvizony keletkezését igen nehéz meghatározni. Ugy látszik a római birtokrendszer a legnagyobb befolyással volt reá. Az új foglaló tudniillik fegyverrel szerezte birtokát, de annak megvédését a földbirtokon talált rabszolgákra nyugodtan nem bízhatta, természetszerűleg tehát és mintegy kényszerítve azokat, valamint fegyverszolgáit bizonyos földbirtok-részlettel megajándékozta, fenntartván magának a tulajdonjogot és követelvén jobbágyaitól a hűséget, őket az által szoros kötelekkel magához csatolta. Tehát nagyobb szabadság, és az emberi önérzetnek a keresztény elvek befolyása alatti nagyobb kimélete mellett oly viszony fejlődött ki az úr és jobbágy közt, mely a közép korban a társadalom reconstructiójának ugyszólván *conditio sine qua non*-ja volt. A hosszú zavarok megszűnésével a katonai élet még nem szűnt meg, de maga a győzedelmeskedő katona, a ki a prédából birtokot, várat vagy kastélyt szerzett, érezni kezdette, hogy kalandos élete csak a földbirtok állandóságában találhatja végét, csak annak művelésében találhatja családi haj-

lamainak és életének létfeltételeit. Az ebből keletkezett nyugodtabb élet, a harczias foglalkozás gyérülésével beállott nemesebb gondolkozási irány kiinduló pontját képezte a haladó civilisationak. A hatalmas hűbér-urak várainak, kastélyainak közelében letelepülő hűbéresek az ipar és kereskedelemre adván magukat, lassanként több szabadságot és nagyobb függetlenséget nyertek és így csiráját képezték a polgári elemnek, mely oly hatalmas lendületet adott a haladásnak és teremtette a virágzó városokat mint megannyi központjait a műveltségnek.

A jelzett fejlődés azonban csak lassan, nagy vajudások közt, sok katasztrófák közbenjöttével, erős harezok után, melyekben olykor a barbár hajdan az emberi méltóság rovására diadalmaskodni látszott, történt. Eszmék lassan érlelődnek és a civilisatio menetének határjelzői igen nagy távolságban állanak egymástól.

A mi azonban a viszonyok szelidítésére, szilárdítására és szabadság érdekébeni fejlődésére oly hatalmas és részben oly jótékony befolyással volt, az a római jog és az egyház volt.

A római jog, eltekintve a rabszolgaságtól és a gyermekek szülői iránti, valamint a házastársak közti viszonyoknak kevésbé nemes felfogásától; — eltekintve attól, hogy büntetőjoga hideg és barbár volt; — *magánjogi irányban páratlan és nagyszerű volt.* Rendelkezései a canonjogba felvétettek, az egyház által alapított egyetemeken taníttatott és így lassankint az életbe át lett ültetve. Nem ismerem félre azon kedvezőtlen befolyást, melyet a római jog szabványai

gyakoroltak a german keresztény szokásos jogra, mely felfogásában oly nemes, rendelkezéseiben oly humanus, a magasztos érzelmeknek az emberi méltóságnak megőrzésére intézett szabályaiban mindenestre magasabban áll a római jognál; — de más részről nem zárkozhatom el azon bámulatos rendszer méltánylásától, mely a római jogban különösen a birtokjogot illetőleg nyilatkozik.

De az egyház is, mint szellemi világhatalom niveláló törekvésével sok ellentétet megszüntetett, sok romboló törekvéseknek élet vette és mivel a háborus időkben a tudomány majdnem egészen a világiaktól a papság kezébe ment, lassanként oly tekintélyre tett szert, mely előtt a népek és azok fejedelmei önként meghajoltak, hatalma növekedett, mindinkább szélesebb körökre terjedt és így az összes társadalmi viszonyokat elveivel, eszméivel mintegy átszellemítette.

Ennek a következménye volt, hogy noha a hűbéri jogot nem az egyház teremtette még is befolyásával oly eszméket kötött hozzá, *mely eszmék a hűbéri jog megszüntével is fennmaradtak és a mai társadalmi viszonyokból ki nem küszöbölhetők a nélkül, hogy azok meg ne rendíttessenek.*

Már Michelet megjegyezte, hogy a feudáljog mintegy a földnek vallása volt, tehát a földbirtok oly szentnek tekintetett, melyhez hozzányúlni vallás-elleni bűn. A feudáljogban a föld volt minden. — A feudáljog megszűnt, de félreismerhetjük-e a *tulajdonjog szentségét ma, mint létfeltételét az államoknak, mint attributumát a személyes szabadságnak, mint az egyedüli conservatív elemét az emberi és társadalmi*

átalakulások hullámzásaiban? Tagadhatjuk-e, hogy a jólét fejlődése, a tudományos törekvés előfeltétele, a nemzetek hatalmának alapja, a hazaszeretet kútforrása a tulajdonjog szilárdságában van?

Nem szükséges épen, hogy valaki magát egy vagy más várlak hatalmas urának érezze; elég, hogy földbirtoka legyen, melyben a pénz és más értékek változandósága közepette magát a jövőre nézve biztosítottnak érezze; de hogy érezze egyszersmind, mily nagy fontosságúnak kellett lenni a középkorban azon elvnek, mely a föld veszélyes feldarabolását épen a hűbéri jog által lehetlenné tette.

Egyes családok hatalmának fenntartása és innen kihatólag sok nemzetek fennállásának záloga épen a birtok oszthatatlanságában feküdt, ennek ellenkezője az egész nemzet gyengeségét vonhatta volna maga után.

A földbirtok ma is a conservativismus föltámasza, és én nem hiszem, hogy az ennek ellenében előszeretettel vallott szabadelvű felfogás a mai sociális viszonyoknak nagyobb szilárdságot kölcsönözne? — Valjon a mi a középkorban a harczy, folytonosan megújuló zavarak közt bizonyos megbízható hátvédet képezett, valjon az ma a műveltségnek azon magaslatán, a melyen állunk és a melyen a végletekre való hajlandóságot alig tagadhatjuk, nem szolgálna-e mentő deszka gyanánt, ha a felosztató socialis elemek túlsúlyra vergődnének?

A hűbéri viszonyokhoz az egyház jótékony befolyásánál fogva még más nemesebb, az ember egyéni jellemére vonatkozó eszmék lettek csatolva: a *hűség*, az *áldozatkészség*, az *élet azon kelleme, mely a vár*

urát védnökévé, sokszor atyjává tette jobbágyainak;
— mindezek oly, a kedélyéletre mélyenható viszonyokat teremtettek, melyeket a mai, az önzésre törő nemzetgazdászati irány nem ismer.

Nem tagadom, sőt ismétlem, hogy e viszonyoknak, e kornak, e rendszernek voltak árnyoldalai, — de mely kornak nem volnának? Így a hűbéreseket a rabszolgákkal hasonlítják össze és azt sötét színekkel jellemzik? Ha azonban a külszint a lényegtől elválasztják, a különbség nagyon feltűnő; és kérdem: korunknak nincsenek bizonyos tekintetben rabszolgái?

A haladó civilizáció, mely a kézi munkát mindinkább a gépekkel cseréli föl, nem rontotta-e le a munkában rejlő szabadságot? A becsületes munka a szabadságnak volt mindig panacaeája, példa erre a középkori városok, hol a munka emberei közt csirázott és virágozott a szabadság. Pedig akkor nem uralkodott a *munkabér ércztörvénye* (eherne Lohn-gesetz) mint ma, a midőn a munkásnak bére alig annyi, hogy belőle megélhessen.

Mennyi büszkeség, mennyi önérzet feküdt a középkori munkásnak azon öntudatában, hogy a mit alkotott, az egész lényegében és részeiben, conceptionban és kivitelében saját képzeletének, saját szellemének, saját szorgalmának műve; művében önmagát látta és az emelte az ő, és emelte művének becsét; — ellenben mennyi erkölcsi depressio lakhatik egy lélekben, mely a gép mellett magát is mintegy gépnek érezvén, a munkaosztás elvénél fogva csak részeket lát, az egészet ritkán, a művet egészben soha sem vallhatja magáénak és úgy tetszhetik ma-

gának, mint a ki sisyphusi munkát kezd és soha be nem fejez. Melyik nemesebb, melyik emelőbb a kettő között? És midőn constatáljuk, hogy ez korunknak egyik sötét pontja, fogjuk-e azért a XIX. századot sötétnek nevezni?

A hűbér-rendszer nem mindenütt volt egyenlő. A legtisztább alakban létezett Frankhonban és Lombardiában, némi eltéréseket mutatott Németországban, lényeges különbséget Magyarországon. Azonban itt is a király volt a tulajdonjognak kuforrása, úgy hogy tőle eredt és hozzá tért vissza. Az adományozási rendszer, mely 1848-ig uralkodott, össze volt kötve a hűség, a fegyveres segedelem és egyéb polgári kötelezettségekkel. A haladó szellem azt lassankint mindenütt darabokra törte, de nem bírta egészen elenyésztetni. Alapeszméi ma is uralkodnak. *A tulajdonjog ma is az ember személyiségétől elválaszthatlan szent jognak tekintetik, mint a középkorban és az államok ma is vétkeznek azon sociális örjöngés ellen, mely a tulajdonjogot lopásnak nevezné, annak felosztását és végtelen parányokra való eldarabolását zászlajára tűzte.*

Magyarországban pedig épen nem alárendelt kérdés: vajon a mit középkori törvényhozásunk a javak eloszthatatlansága és ennek következtében magyar családok kezében való biztosítása iránt tett, oly avult intézmény-e, hogy annak lerontását a szabad-élvőség dicsőségeért javasolni lehetne? Ezen középkori eszme ma inkább mint valaha Magyarországon létkérdésében egyike a conservatív elemeknek.

A középkornak egy másik érdekes jelensége a

pápaság mint legfőbb szellemi hatalom és a *római-germán császárság*, mely központosította magában a legfőbb hatalmat a nélkül, hogy a hűbér fejedelmek és tartományok függetlenségét lerontotta volna. Bármily nagy lett légyen adott alkalommal a pápa és a császár közti ellentét, szoros kötelékek fűzték még is egymáshoz az egyházat és a hűbérállamot. A világnézet egy volt, mely a viszályok szenvedélyességében sem volt megtagadva, és e világnézet magasztos és nemes volt. Hogy mily eszményi felfogás uralkodott ezen intézményről, azt a középkornak egyik legfényesebb lángeszze utánozhatlan módon hagyta reánk.

E lángész Dante!

Dante „*Divina Comedia*“-ját tanulmányozni annyit tesz, mint a középkor egész szellemi életét, társadalmi nézeteit, politikai harczeit egy nagy synthesisben áttekinteni. És ha azon akár vallás- akár állambölcsészeti, akár társadalmi eszméket, melyek a költeménynek kiindulási pontul szolgálnak, költői nyelvükből kivonjuk, azok olyanoknak fognak feltűnni, melyek a középkor sötétségének becsületére szolgálnak.

Egy Isten, egy császár, egy hit, egy birodalom, mely vallási tekintetben a pápa, világi ügyekben a császár által kormányoztatik. Ez volt a középkori uralkodó világnézet. A kereszténység akkor nem pusztán tanulmány volt, az Európának életrende volt, oly mélyen áthatotta az elméket és szíveket, hogy az államot csak mint keresztényt foghatták föl. Ezen keresztény államban a két hatalomnak, az egyházinak és világinak különállása nem ellentétesen, hanem a legszébb összhangzatban gondoltatott. A pápák mindkét

hatalomnak isteni eredetét és méltóságát, mindkettőnek saját ügyeikben függetlenségét hirdették. A Hohenstaufok ezen általános meggyőződés elleni reactiója a pápaság diadalával végződött

Dante az egyház és állam közti eme harmonicus viszony meleg szószólója volt és bánkódva sir, mert az egyház elvilágiasítását és a császárság hanyatlásának kezdetét látta. Ő a két kornak mintegy válpontján állott. Fájdalommal látta az egyház elleni harcot, a hűbéreseknak és városoknak fellázadását a császári hatalom ellen, és így ezen összhangzatnak megbontását. Oda mutatott a hűbérrendszerben rejlő nemzeti függetlenségre, melyben a világbirodalom szétbomlását látta. A nagy költő művében, korának szíve lüktet. Társadalmi korrajz költői mezben.

És azért Dante művében az egész középkornak szellemi tevékenysége, a bölcsészet, az ó-kor classicai, a scholastica, az emberi szellemnek ez elleni vergődése, de mindenek fölött a kereszténység, a mint az mint a legmagasztosabb tényező, a szíveket teljesen meghódította, legmélyebb nyilvánulása fekszik. „Hatalmas szelleme átkarolja a multat, a jelent, a jövőt, államot és egyházat, császárságot és a pápaságot, hitet és tudományt, bölcsészetet, hittant, szabadságot és malasztot, etikát és politikát, szellemet és természetet. Minden egy legmagasztosabb czélnak szolgálatában áll, melyre Dante, Virgilnek és Beatrice-nek vezetése alatt, és Danteval az egész emberi nem törekszik, tudniillik a béke, mely a tévedéstől és büntől való szabadságban nyilvánul. (Haettinger.) A későbbi századok nagyobb költőt nem mutatnak.

Az egyensúly a két hatalom közt — ez volt felfogása a pápáknak és ha az megzavartatott, nehéz harcok követték. *A két hatalomnak egyensúlya a középkorban az újabb közjogi felfogásnak nyitotta meg útját, mely abban talált és ma is talál kifejezést, hogy az egyház önkörében éppen oly független, mint az állam, hogy mindkettő nem harczra, hanem az emberiség érdekében összhangzatra és békére vannak utalva.*

Az újabb államjogi elméletek sem mondhatnak mást, mint: a vallás nem sértheti az állam jogait, az állam nem intézkedik a vallás és lelkiismeret dolgai-ban. A dualismus ezen eszméje a középkor legnagyobb és hozzá tehetni, legegységesebb szellemű férfiak nézetével találkozott.

IX. Gergely pápa Germann Patriarchához intézett iratában ezen dualismusra mutatott, melynek feladásával a keleti egyház a császárok rabszolgája lett. E dualismus megbontása ma sem vonna maga után más következtetéseket, mint a középkorban.

A császárság hanyatlásával a hűbérrendszerben rejlő függetlenség csirája mindinkább fejlődött és kezdetét vette a nemzetek függetlenségének aerája; de más tekintetben a katholicismus azon alapelve, mely szerint mindenki szabad cselekvéseieért önmaga felelős, következetesen fejlesztve az egyéni szabadságra vezetvén: kezdődött egy újabb kor, a renaissance kora, a melyben a nemzeti individualismus szinte mint az egyén szabad tevékenységükben versenyre kelvén, létre hozták a tudomány, a művészet, a kereskedelem és ipar ama fényes alkotásait, melyek a sötét közép-

kort az emberi nem legszebb életkorszakai közé helyezték.

Semmi sem bizonyosabb, mint az, hogy a tudomány szinte, mint a művészet, az egyéniség bélyegét viseli magán. Ha igaz, hogy „az irány az ember“, a mi a tudományos problémák egyéni sajátosságos felfogásra is értendő; épen oly igaz, hogy minden művészeti alkotás szerzőjének, vagy mesterének egyéniségét tükrözi vissza. És ezen egyéni szabad felfogást a középkori egyház nevelői tevékenysége hatalmasan előmozdította. Ez az ő érdeme, valamint az egyéni szabadság visszaélései, melyek az ifju humanizmusban későbbben feltűntek, nem neki tulajdoníthatók.

A keresztény felfogás az embert közvetlenül Istennel állítja szembe, mint bírójával és ezen csalhatatlan bíró látja a lelket olyannak, mint a milyennek az valóban, nem összezavarva mások lelkével, hanem külön-külön; itt mindenki csak önmagáért felel, tettei csak neki számíthatnak be. Az ítélet után az örökkévalóság fog előtte megnyílani és itt fogja megkapni az örök jutalmat vagy az örök büntetést.

Ezen legfontosabb érdek előtt megszűnik minden más érdek. Ezen megfontolás után azután a kereszténynek legnagyobb feladata, hogy igaznak találtság nem az emberek, hanem az Isten előtt. Az ember lelkében földereng az abszolút igazságnak fogalma. Támadjon ezen abszolút igazság fogalma egy hatalmas ur lelkében, vagy álljon ez fenn, mint egy mathematicai igazság önmagában, az mit sem vesz el annak szentségétől és tekintélyétől. Ez abszolút hangon parancsol és a mit parancsol, annak teljesülnie kell.

Ez egy kötelesség, mely minden embert feltétlenül kötelez. Semmi sem oldhatja föl, és ha másnemű kötelesség által ettől elvonatik a felelősség, ugyanaz marad, sőt az által lesz bűnös, mert ellenkező kötelezettséget vállalt. Bűn magát a bűnre kötelezni. Innen van, hogy mennél gyengédebb a lelkiismeret, annál kevésbé hanyatlik az, és azért már előzetesen visszautasít minden oly beleegyezést, mely őt a rosra vezetheti és visszautasítja az embereknek minden oly önkényes jogát, hogy olyasmit parancsoljanak, mely a lelkiismeretet sértheti. (Taine.)

Az egyéni felelősség, az egyéni szabadakarat, a lelkiismeret, a kötelesség, íme ez volt a felfogás már a középkorban is az ember társadalmi állásáról és ez a felfogása az egyháznak is az emberi szabad tevékenységről. Szabadság, kötelesség, tiszta lelkiismeret, mindhárom leszármaztatva Istentől. Ezen eszmék tehát nem az újabb kor szüleményei. Olyan régiak, mint az egyház, mely azt evangeliumával a világban terjesztette, ápolta és ama „sötét“ korban érvényre juttatni igyekezett.

Az egyház által czélba vett oly nevelése az egyénnek: hogy az lelkében, mely a természet ölen dajkáltatott, fölvegye a természet fölöttit is, és azt önmagában, magán és társadalmi életében át meg átélvén, gyakorolja; ez egy hatalmas lökés volt arra, hogy az egyéni szabadság előtérben lépven, előkészítse azon általános szabadságot, mely a polgári elemet már a középkor második felében oly hatalmassá tette.

Soha vád, hogy az egyház az emberi szellem

szabad röptét lenyüggözi, nagyobb és csattanósabb czáfolatot nem kapott, mint épen a középkorban. Tudomány és művészet a szabad egyéni tevékenységnek ezen egészen sajátos termékei; messze kiható felfedezések; a classicus görög és római irók olvasása, tanulmányozása, magyarázása; a római jognak az egyetemeken való tanítása; mindez oly szellemi mozgalmat idézett föl, mely kivált a könyvnyomda föltalálása óta a középkori műveltséget kedvezőbb színben tünteti föl; a művészetnek bámulatos remekei, kivált a festészet oly tökélyre vitettek, melyek ma is mintául szolgálnak a művészek messzemenő ambícióinak; és a mit nem szabad feledni, mindez az egyháznak kezdeményezésére, buzdítása vezetése mellett létesített.

Ha a tudományos műveltség magas volta a tudományos intézetek száma szerint mérlegeltetik, a középkor előtte állott a mainál. Lacroix a XV. század végeig 63-ra teszi az egyetemek számát és azokat művének (*Sciences et Lettres au moyen age*) 23. lapján egyenkint elő is adja. Mások még többre teszik, melyek között a párisi és bolognai kiváló helyet foglaltak el. Az utóbbi a jogtudományokra fordítván különös gondot, a többi bölcsészeti szakokban is kitűnt. Magyarországnak majdnem két századdal előbb volt egyeteme mint Németországnak, és ez a veszprémi egyetem volt. Alapítója III. Béla volt 1173, vagy 1196-ban. A pécsi egyetemet Nagy Lajos 1343—1382-ben alapította. Az ó-budai valószínűleg 1389-ben alapított. A pozsonyi egyetem felállítását Mátyás király kéré-

sére II. Pál pápa engedélyezte. Későbbben ugyancsak Mátyás király Budán állított új egyetemet. Okmányilag bebizonyítható, hogy mind a belföldi, mind a számos külföldi egyetemek felállítása tulnyomólag pápai decretumok alapján történt. Az egyetemek ezen nagy száma mindenestre hévmérője a kulturai törekvésnek és a műveltség magaslatának.

Ezen egyetemek valának a szabadság bölcsei, maguk is független szervezettel bírván. Szabad törvényhozásuk, szabad intézkedési joguk, saját büntető joguk volt. Nem uralkodott más fölöttük, mint a tartomány fensőbbsege. Tanítási és tanulási szabad joguk nem korlátoztatott senki által. Kiváltságaikat a tudomány tekintélye alapította meg, csak egy nemesi előjoguk volt, melyet a lángész adott.

Hogy mily tanulási vágy uralkodott, mutatja a tanulók nagy száma. Cölnben 2000, Ingolstadtban 800, Bécsben 1451-ben 771 tanuló volt, köztük 404 rajnavidéki, itt 1476-ban 105 tanár működött. Az akadémia kiadásaiban egész köteteket töltenek meg a külföldi egyetemeket látogató magyar tanulók névsorai.

Az örökké szép, az örökké nemes, mely az ókor remekműveiben van lefektetve, tán soha nagyobb becsben nem állott, mint a középkor második felében. Valóságos lelkesedéssel olvasták, tanulták és adták elő, azon felfogás uralkodott, és úgy hiszem, az ma sem tagadható el; hogy az ókor remekművei a legalkalmasabb művelődési eszköz. Kiapadhatlan forrása a fenkölt gondolatoknak, a nemes érzelmeknek: — nem tekintették ön-czélnek, ezek tanulmá-

nyozását — mint a későbbi új humanizmus — hanem, mint tényezőt, mely a keresztény tan bölesészeti, metaphisicai kiképezésére a leghathatósabbnak bizonyult.

Összeköttetésbe hozni a természetfölöttit a természetivel: ez vala a főtürekvés. Hatványozni a szellemi élénkséget, az ész kiképeztetését, az ízlés nemesítését és ez által az erkölcsi életnek benső értékét, a keresztény morál szépségében is feltüntetni. Ez értelemben olvastattak a classicusok a XIII. században. Még inkább hatványoztatott ezen buzgalom, a midőn Konstantinápoly eleste után a tudósok a keleti tudomány kincseit Olaszországba áthozták. Itt is az egyház karolta fel őket legelőször, és legnagyobb támogatójuk Bessarion bibornok volt.

Az egyetemeken kívül a humanisticus iskolák száma oly nagy volt, hogy Erasmus — S. L. Viveshez intézett levelében azt mondja: „*In Germania tot fere sunt academiae quot oppida. Harum nulla est, quae non magnis salariis accersat linguarum professores.*“

A népoktatást illetőleg minden gyanun felül álló tanúnk (Falk) van, aki buvárlataiban annak beismerésére volt kényszerítve, hogy 1500. évben a közép-rhenusi vidéken minden két óra távolságban népiskola találtatott.

Magyarországban minden zárdában, a püspöki székhelyeken, káptalanok mellett, sőt a plébániákban léteztek iskolák, a melyeknek felállítására pápai, királyi rendeletekben, sőt zsinati határozatokban is utasítva lett a papság

A hol a tudomány megszerzésére annyi intézet volt, a hol a tanulási buzgalom oly nagy mértékben nyilvánul, ott bizonyára sötétségről nem lehet szólni. Nagyban előmozdította a tudományos tevékenységet a nyomda feltalálása. Magyarországon már 1473-ban volt könyvnyomda, míg Londonban csak 1477, Oxfordban 1478. lettek ilyenek felállítva. A könyvnyomdák oly rohamosan terjedtek, hogy 1500-ig, tehát nem egészen 50 év alatt Európában több, mint 1000 nyomda állított. Magában Nürnbergben 25 nyomdatulajdonos vétetett föl ezen idő alatt a polgárok közé. Itt Koburger Anthoni nyomdász 24 nyomdával dolgozott már 1470-ben és 100-nál több betűszedője volt. Olaszországban ugyanezen korban majdnem száz nyomda létezett.

Az egyház, mely századokon át másoltatta zárdáiban Aristotelest, Platót, a sz. Atyákat, a görög és római remekműveket, most a nyomdákat hévvel karolta fel. Praemonstratensiek, Agostajak, Benedictinusok, még a hallgatag Carthausiak is állítottak ilyeneket. Egy német scholasticus vitte legelőször a könyvnyomdát Párisba, egy hittanár legelőször állított ilyent Lipszéban; — Rómában 1475-ben husz nyomda volt és itt a XV. század végeig 925 nyomtatvány jelent meg.

Az első nagyszerű mű egy német Biblia volt 1483-ban, mely a fentemlített Koburger nyomdájából került ki és fametszetekkel volt ékítve. A Biblia a XV. század végeig majdnem száz kiadást nyert. *német nyelven 14 a műveltek és 5 a köznép számára közönséges nyelven jelent meg és szorgalmasan olvasta-*

tott, mint azt Busch († 1479.) megjegyezte: „Utrecht környékén — így ir — több mint száz egyesülete a nőknek, bir német könyvekkel és olvasnak naponkint szorgalmasan, majd együtt, majd közösen.“ — „Az ország előkelői, a köznép, férfiak és nők környékünkön sok könyvekkel birnak és olvasnak belőle és tanulnak.“ Sőt Wunderheimban és más zárdákban, német kölesönkönyvtárak is voltak. Geffken állítja, hogy a most még fennmaradt, a XV. századból származó nyomtatványok száma biztosan 30,000-re tehető, melyek között több mű 3, 4, sőt több folio kötet volt. — (Jansen.)

A művészetben mily magas fokon állott a középkor második fele, bizonyítják a még ma is fennlevő művek, melyek a százados viharok rombolásai után még fennmaradtak és a melyek következtetést engednek vonni a szobrászat és festészetben kifejezésre jutott nemes műízlésre, természetesen a műízlés teljesen áthatva lévén a vallás szellemétől, a mi egyébiránt annak értékéről mit sem vont le, sőt azt emeli, mert a művészet egy magasabb eszményt látván maga előtt, maga is eszményibb volt. Ipolyi fenkölt lelke és lelkes buzgalma többenü értekezéseiben oda mutat nemzeti művészetünk előhaladtságára és bár csak fővonásokban is ismerteti azon műveket, melyek Magyarországon a XI. századtól keletkeztek.

Bennünket ma Szt.-László-Társulatunk védszentje érdekelvén, leginkább felemlíteni kívánom, épen Ipolyi után, nagy királyunk nagyváradi fényes ravatalát.

A ravatal, mint a szemtanúk leírása szól márványból, vésetekkel, vagy faragványokkal diszítve és

oszlopszatra volt alakítva. Ebbe helyezett ezüst, valószínűleg dúsan megaranyozott koporsóban nyugodott a király teste, királyszínű kamuka lepedőbe, drágakövek, vagy gyémánttal diszített arany koronával fején és királyi arany jogarral kezében. — Továbbá az egész nemzeti középkorunk legnagyobb szerű, legremekebb plasticai alkotmánya, ugyancsak sz. László király érekszobra volt, melyet 1390-ben III. János nagyváradai püspök készíttetett. És e remekművet, valamint a körülötte felállított három királynak szobrai, magyar művészek készítették. t. i. Kolozsvári György és Márton ércöntő szobrászok.

Hogy mily magas fokon állott Magyarországbán az ötvös művészet, alkalmunk volt személyesen meggyőződni a kétszeri kiállításon, mely néhány év előtt a Károlyi palotában a és Muzeumban rendeztetett.

A festészek remek műveit leginkább Olaszország tartotta fenn számunkra és mindenki, aki ott utazott, azon benyomást vehette, hogy e remekművek, melyek ott, valamint Európa legkiválóbb városaiban felhalmozva vannak, legnagyobb részben a sötét középkor remek műizléséről tesznek tanúságot: meggyőződést szerezhetett, hogy azon kor oly magaslaton állott, mint az előtt soha, és a mai kor, mely meggondolatlanul utánmondja mindazt, a mi a középkor legyalázására mondatik, a gyakorlatban visszanyul e korba, azt utánozza, bámulva a művészi tökélyt, melyet az elért.

Építészeink formai érzéküket, a középkor alkotásainak utánzásában kezdik tökéletesíteni, a góthizlés, mely egyébiránt az építészet eszményének ne-

továbbját képezi, ma a legkedveltebb műforma a templomok és monumentális épületek emelésében. Felkeressük és kiássuk romjaikból a régi egyházakat, levakarjuk a faburkolatokat és kíváncsian keressük a régi festményeket, nem, hogy lerontsuk, vagy más által helyettesítsük, hanem hogy kijavítsuk és régi alakjában helyreállítsuk. Soha több és soha szebb műveket a világ nem látott, legalább egyház-építkezési szempontból, mint épen a középkor második felében.

Mintha a lélek legmagasztosabb röptében ég felé törvén, oda kívánta volna kötni az emberiséget, vallási lelkesedésében, leronthatlan alappal, szédítő magasságra való törekvéssel. Jahn bécsi tanárról beszélük, hogy egykor egyik tudós társával a középkor sötétségéről vitatkozván, séta közben a szt. István terére értek. Jahn rögtön megállván, a szt. István tornyára mutatott, felkiáltván: „Ecce stupendum stupidae aetatis monumentum!”

Ide járulnak a számos középkori polgári építkezések, a melyekben az emberi kézi mű esodával határos dolgokat alkotott; — szebbeket, ízlés- teljesebbeket, tökéletesebbeket az újabb kor gépei alig teremthetnek. Lakhelyek díszítései, a butorok oly szépek voltak, hogy a mai iparos büszke; ha megközelítheti, vagy elérheti a középkori műfaragványokat.

A társadalmi viszonyokat illetőleg, azokat minden irányban a mély vallásosság jellemzi. Minden tényezők: *az eszmék, a politica, a moral, a munka, a kereskedelem ez által mintegy átszellemítve, teljes soli-*

darításban állottak és jelezték egyszersmind a cultura magaslatát. Hogy ezen mély vallásosság mellett voltak sajnos kinövések is, és hogy ezek árnyoldalát képezték, azt tagadni nem fogja senki. Mennél nagyobb a fény, annál nagyobb az árnyék, azonban ha az ellentétekben keressük az árnyékot, miért tagadjuk el a fényt. És a későbbi századoknak, melyeket világosabbaknak tartunk, nincsenek árnyoldalai? Vagy oly nagy dicsőség-e a 17-ik századnak a harmincz-éves háboru, a 18-ik századnak a francia terrorizmus, vagy korunkban a pessimismus és agnosticismus, melynek mindkettőnek orvossága csak egy: az öngyilkosság?

Mennyi sötét pont van a közelmúlt századokban, melyeket a történetíró csak kelletlenül ír le.

Minden kornak megvannak a maga tévedései és nincs is szándékom azokat a középkor irányában leplezni; csak azon meggyőződést táplálom, hogy az emberek akkor sem voltak rosszabbak, mint ma.

A mi a kornak, vagy az időnkinti társadalmi életnek jellemét meghatározza, az nem a köznépből élő felfogás, vagy tévnézet, hanem az eszmék, melyek a jogi, az ész és szív-élet phasisait megvilágítják vagy vezetik. És e tekintetben a középkortól az elismerést nem lehet megtagadni.

Rousseaut, valamint a XVIII. századbeli encyclopedistákat tartják közönségesen az újabb társadalmi eszmék szerzőinek. Ez határozottan nem áll. Az újabb, nekünk tán tetszetősebb forma ezeké lehet, a lényegben ők csak a régié nyomain jártak, vagy ezekből merítettek. Hogy valjon olvasták-e a francia encyclopedisták Aquinoi Tamást, vagy a kinek bölesésze-

tét ez Spanyolországban hallgatta, az arab tudóst Averroest nem tudom: de azt tudom, hogy a kik a sötét középkorról oly megvetően nyilatkoznak, Aquinoi Tamást alig fogják nevérol ismerni. Pedig ez volt azon kornak legfényesebb bölcészeti csillaga, *a kinek irataiban az államtudományi, jogbölcészeti, kormányzati és emberjogi oly elvek foglaltatnak, melyek a gyakorlati életbe átülletve az ujabbkori felfogásnak alig fognak valamit engedni.*

Az igaz, hogy míg az ujabb gondolkozási mód mindent alulról felfelé épít, kezdvén az állati ösztöntől a műveltségnek legmagasabb fokáig, a melyen minden szépítgetés daczára az eredetnek tisztán anyagi sajátságai mégis mindig felismerhetők, és a legműveltebb embert is csak az állati fokozat legmagasabb lépcsőjén állónak tünteti föl: addig a középkor és vele Aquinoi Tamás, egy magasabb világrend fogalmából indul ki és azonosítva magát a keresztény german jog elveivel, az embert fölülről lefelé konstruálván, a természetes és positiv jogok öréül nem az államhatalmat vagy az emberek, a polgárok közakarátát, hanem magát az Istent teszi, kitől ered minden hatalom, minden jog, kitől származik minden, kihez visszatér minden.

Hogy mely felfogás nemesebb és az emberhez méltóbb, az iránt senki sem lehet kétségben. A jog nem szabály pusztán, melyet az emberek önmaguknak alkotnak, hanem az Isten akaratából alkotott rend úgy mint az erkölcsi törvény is Istenben bírja eredetét. A természeti jog Isten joga, mert ő adta teremtményeinek. A jogegyenlőség nem abban van,

lóst
kik
u-
volt
ki-
kor-
ek a
nak

hogy mindnyájan `egyenlő jogokkal birnak, hanem abban, hogy mindenki a maga hivatáskörében, az ahhoz szükséges jogokkal védve legyen; — nem abban, hogy mindenki azt tehesse, a mire egy másik jogosítva van, hanem abban, hogy senkinek ne legyen megtiltva, senki se legyen akadályozva azt megtenni, mit neki az erkölcsi törvény, mint kötelességet parancsol. — Teljes odaadás és a hűség képezte a középkorban a becsület alapját.

nód
tön-
yen
vagi
mű-
sabb
és
gal-
tény
stru-
nem
árok
ered
min-

Hűség és becsület jogi fontossággal bírtak. Nem lehet becsületes, a mi jogtalan; de a becsület sokkal magasabban áll, mint a jog és ha az előbbeni megtámadtatik, akkor fel kell áldozni az utóbbit, bárha az az életet is érinti. A ki a becsületét elveszti, elveszti jogát is.

Helyezkedjünk vissza néhány perczre a középkorba és figyeljük meg egy újabbkori író jeles tolla után a becsület eszméjének lélektani eredetét és fejlődését és e szó értelme és értéke világosabban álland előttünk.

„Egyedül a maga várában egy csapatnak feje, a hűbér úr nem számíthatott csak önmagára, mert akkor állandó hadsereg nem volt. Szükséges volt, hogy ő csak magamagát védje, sőt azt minél határozottabban tegye. A ki a fejtelenség ezen világában, a gyakori fegyverjáratokban a legkisebb beavatkozást tűrte, vagy csak színét is elviselte az insultusnak, gyengének, gyávának tartatott és másoknak prédául esett: büszkének kellett lennie, ha erkölcsi halottá nem akart válni. Korlátlan birtokos az úr, birtokában hozzá hasonló nem lévén, könnyen magát felsőbb

lénynek tekinthette. Hosszú magán óráiban erről elmélkedett és ezen monolog kilencz századig tartott. Az ő személye és mindazok, a kik hozzá tartoztak, szemeiben sérthetetlenek voltak. Készebb volt mindent áldozni, mint sértést tűrni. A tulzó gög legjobb ör valamely jog megvédésében, mert nemcsak arra gondol, hogy a sérelmet megelőzze, hanem hogy önmagával is meg legyen elégedve, hogy milyennek kell jellemének lenni, hogy rangjának megfeleljen. E percztől fogva nem csak mások által kíván becsültetni; hanem magát is becsüli. Ez az önszeretet, melynél fogva magát nemes lénynek tekinti és elutasít magától minden aljas tettet.“

„Tettének megítélésében gyakran csalatkozhatik, divat vagy hiúság el fogják ragadni, messzire, a hol a gyerekség vagy az örültség kezdődik és rosszul fogja értelmezni a becsületet; de az leendő mindig a forrás, melyből meríteni fogja önbecsülését akár a trónon, akár a közéletben.

„A feudal úrtól és gentlemantól a hagyomány leszállott a mai gentlemanra, rétegről-rétegre, a mai társadalomba. Ma minden ember, polgár, munkás, gazda a maga önbecsülésével bir, szive épen úgy helyén van, épen úgy, mint a nemesnek.

„Midőn ezen becsület a lelkiismeret szolgálatába lép, erénynyé válik.

„Két irányadó eszme uralkodik ma is Európában, az egyik a lelkiismeret, mely a kötelesség alapját képezi, a másik a lovagiasság, mely oly jogkört alkot mindenkire, a melytől nincs senkinek joga őt megfosztani. E két eszmén élt a társadalom eddig, él ma.

Ki fogja mondani, hogy e kettőt el kell törölni, mert az egyik keresztény, a másik a középkorban birja eredetét? Mindenütt, a hol e két forrás kiszáradt, kiszáradt az élet. (Les Origines de la France contemporaine III. 126—129.)

A társadalmi élet ezen nemes jellemvonása a jogéletben is nyilvánult. Daczára a rendi különbségnek, vagy épen tán e miatt azon jogszokás uralkodott, hogy minden állásnak, minden hivatásnak saját intézményei voltak, melyekben bizonyos, democraticus szellem hatotta át a társulati tevékenységet. Mindenki saját ügyeiben szavazati joggal bírt, a társulat tagjaiból alakult a birói szék, mely előtt mindenki megjelenni tartozott, melynek magát alávetni a kizárás büntetése mellett kényszerítettett.

A tárgyalások szóbeliek, az ülések nyilvánosak voltak. Mindenki ismerte biráit, minden biró ismerte perlekedő feleit.

Igaz, hogy a római jog befolyása lassanként sokat változtatott, nem épen előnyére a keresztény felfogásnak.

A Pandekták szelleme az absolutismus felé terelte a szellemeket, az önjogosultság merev hangoztatása tekintet nélkül a közjóra, a munkának csekély méltánylása, a munkának, mint életfeladatnak kicsinylése észrevétlenül előkészítette azon álláspontokat, a melyek az alsóbb rendűeket ellenséges állásba helyezték a főbbranguakkal.

Ez azonban csak későbbben történt és a középkorban a XV. század végeig általában uralkodó

maradt a keresztény felfogás, mely minden élet-
nemben a tiszta és szenny nélküli jellem megőrzését
követelte.

Lovagiasság és lelkiismeret a magasabb körök-
ben, becsületesség és hűség a munkásnál és a hű-
béresnél, odaadás a szabadon választott kötelességek
teljesítésében és a testvéri kötelék felismerése a ke-
resztény törvény előtti egyenlőségben. (Jansen.)

Bárha ezen idealisticus felfogásnak nem felelt
meg mindenben az élet, a művelődés még általánossá
nem válván, a durvaságnak számos nyilvánulásait
jegyezte fel a történelem; kettőt azonban nem lehet
tekinteten kívül hagyni: az egyik az *hogy a közép-
kor második felében minden osztálynál az általános jó-
lét oly fokra emelkedett, hogy a mai fényűzés ahhoz
képest eltörpül; — a másik az, hogy a jótékonyosság oly
nyilvánulásait constatatálták az újabb kutatások, melyek
méltán sorakozhatnak a mai humanitarius intézetek
működése mellé.*

A fényűzés Németországban hihetetlen magas-
ságra emelkedett a XIV. XV. században. Jansen em-
líti, hogy nemcsak patriciusok és méltóságok, hanem
egyszerű polgárok is gyöngyökkel ékesítették fel ka-
lapjaikat, mellényeiket és kabátjaikat, drága gyűrű-
ket, ezüstös öveket, drága kövekkel kirakott késeket
és fegyvereket viseltek. Soknak tiszta arany öveik
voltak. Ruhájuk aranynyal és ezüsttel volt átszőve,
melyek selyemből, bársonyból készültek. Ingeik re-
dőzve aranynyal voltak szegélyezve; köpenyeik her-
melin, vagy drága nyuszt hajtókával és a legdrágább
állatok bőreikből való béléssel voltak ellátva. A pol-

gári nők és leányok arannyal fonták át hajzatukat, ékszereket nagy mennyiségben, koronákat, arannyal és gyöngyökkel himzett főkötőket viseltek. A nőknek ruházatja sokkal drágább volt, mint a férfiaké, úgy, hogy némelyike 3—400 forintba került, mi az akkori pénzérték szerint roppant összeg volt. Strassburgban akkortájt oly szélsőségig ment a ruhákban való fényűzés, hogy minden nemzetnek ruhái voltak ott láthatók. Ugyanazon író Geiler után megjegyzi, hogy egy időben ott a magyar drága ruha is divatban volt. A kereskedők asztalánál arany és ezüst tálak és tányérok voltak. Nem ritka volt a vendéglő, a hol a bort ezüst kupákból itták. A fényűzés a falvakba a köznép közé is elhatott úgy, hogy ott selyem és bársony ruhák nem tartoztak a ritkaságok közé.

Midőn 1438-ban egy küldöttség utazott a florenzezi zsinatra Oroszországból, az nem győzte eléggé bámulni a Németországban uralkodó jólétet, a házakban a nagy kincseket, a művészetben, az iparban, a kereskedelemben a nagy előhaladást.

Midőn Aeneas Sylvius 1458-ban Németországról ír, nyíltan kimondja, hogy soha gazdagabbnak, fényesebbnek nem találta, mint ezen évben. Mindenütt bevetett földek, viruló buzatáblák, szőlők, falusi és városi dísz és gyümölcskertek, mindenütt szép épületek, kedves nyári lakok, kastélyok a hegyeken, falal körülvett városok. Nem látott pompásabb várost, mint Köln gyönyörű templomaival, városházával, tornyaival, ólommal fedett házaival, gazdag lakóival és termékeny vidékeivel.

Sehol! annyi szabadságot nem talált, mint a német városokban, úgy hogy Olaszország szabad városainak lakói hozzájuk képest rabszolgák.

A jólétből származik a művelődés szelleme, de a jólét egyszersmind a művelődés hőfoka; lehet-e tehát sötétnek nevezni egy korszakot, mely annyi kincsekkel dicsekedhetett?

Legyen szabad egy tanúra hivatkozni, a ki a középkor második felében fénylő műveltségről irván, tán alkalmasnak fog találtatni azok részéről, kik edigi fejtegetésemet kételkedve követték.

E tanú: Luther Márton.

„Ha valaki“ — így ír „elolvas minden chronicát, találni fogja, hogy Krisztus születése óta a századok nem hasonlítanak mindenben. Annyi építkezés és ültetvényezés nem volt oly közönséges még e világon, oly izletes és sokféle étkezés és ivás nem volt még mint ma. A ruházkodás oly drága lett, hogy már magasabbra nem mehet. Ki is látott oly kereskedőket, kik a világ körül járnak és az egész világot átölelik? Így emelkednek és emelkedtek mindennemű művészetek is: a festészet, a himzés, hogy nem volt Krisztus születése óta hasonló. Ehhez járul még, hogy most oly éles eszű és értelmes emberek vannak, akik semmit sem hagynak vizsgálatlanul, úgy hogy most egy husz éves ifju többet tud, mint az előtt husz Doctor.“ Irta ezt 1521-ben (lásd Sämtliche Werke, frankfurti kiadás 10. 56. lásd Jänsennál.)

E fényűzés mellett Európa egén a középkorban, egy alak tűnt fel, mint phenomenon, mely korára szokatlan befolyással volt.

Ez Assisi szt. Ferencz volt Olaszországban.

Igénytelen fellépése, de határtalan szívóssága, szerény külseje, de roncsolt testében a szenvedő emberiség iránti égő szeretete, határtalan lelkesedése, melyet a kereszténységben rejlő magasztos felebaráti szeretet a köznép között meghonosítani igyekezett, azon mennyei ihlettség, melyet látszólag communisticus eszméit a keresztény moral fenségével és tisztaságával megegyeztetni tudta; mindez Olaszországban oly mozgalmat idézett föl, melyhez hasonlót az a kereszténység első napjai óta nem látott. Köznép, nemes, kereskedő, iparos, világi és pap, maga a szent-szék elragadtatva szemlélték e rendkívüli férfunak működését.

Midőn ezen rendkívüli férfi fellépett és a szegény nép közt beszédével a keresztény catholicus eszmék gyakorlati alkalmazását hirdetni kezdette, mysticus rajongónak tartatott; csakhamar azonban kitűnt, hogy ezen, a népből származott szónok mélyen érezte, hogy mire van a népnek szüksége, melyek aspiratioi, melyek az ő szenvedései. A dogmát a nép szájaizéhez alkalmazván a keresztény magasztos életrendet mintegy népszerűsítette, a szegénységnek vigasztalásait a vallásban, a földi javak hiúságát és azon nivelláló szellemet, mely a keresztény szeretetben fekszik, feltűntetvén a keresztény élet bensőségét még inkább mélyítette.

Tanítványai rohamosan szaporodtak és midőn halála után az ő tiszteletére templomok, kolduló társai számára zárdák emeltettek; a midőn a nép lelkesedésére, életének egyes epizódjai megörökítésére a

művészek ecseteit is igénybe vette, a művészetnek és a keresztény jótékonyságnak egy új időszaka kezdődött, melyet Henry Thode „világtörténelmi jelentőségűnek” tart.

Az újabb irodalom csak most kezd azon korszakkal foglalkozni, mely e férfinak jellegét viseli homlokán és pedig foglalkozni kezdenek vele, nemkatholikusok, kik az ő fellépéséhez fűzik a festészetnek azon rendkívüli elmélkedését, mely a XIII. században és utána mutatkozott; de hozzá fűzik egyzersmind a jótékonyság szellemét is, mely akkor Európát mintegy újra felvillanyozta,

Egyébiránt az egyház a középkorban mindenkör buzgón hirdette az irgalmasság tanait; hiszen ez képezi valósítását a megváltás dogmájában nyilvánuló véghetetlen isteni szeretetnek; ez képezte egyik legszebb pontját Krisztus beszédjének: beati misericordes. Telemach szerzetes volt az első, a ki a gladiatorok közé rohant és végleg megakadályozta ezen borzasztó játéknak ismétlését.

Mily igazán mondja Laboulaye „Az egyház a középkorban összeegyeztetni tudta két törvényhozásnak szellemét, elvévén a római törvényből, a mi formalis és önzés volt, — a német törvényhozásból, a mi kemény és vad volt; és behozván, mint a közélet törvényét, mint a szociális élet szabványát azon komoly erkölcsi parancsolatokat, melyeket Krisztus hirdetett. Az evangélium volt a nagy törvény, a nagy törvényhozási eszmény az összes római-germán népeknél. (Recherches sur la condition de la femme.)

A miben a középkor kitűnt és a mi eddig ke-

vesek által méltányoltatott, az a nőnek és a gyermeknek állása s azon védelem, melyben mindakettő a canoni jog és részben a német-frank szokásos törvényekben részesült. *A női élet komor hosszú éjébe egy mennyei fény sugar esett és a kit a pogány világ olyannyira megalázott, azt a kereszténység azon piedestatra emelte, melyet állása a társadalomban, melyet erényei megérdemelnek. A középkorban a lovagiaság fogalma összeesett a nő tiszteletével, és ha ma az imádásig szeretjük anyánkat, ha ma hódolva meghajolunk a tiszta jellemű nő előtt, ne feledjük, hogy a középkorban a lovagnak legdicsőbb diadala a női kézből nyert babérokoszorú volt. — A lovagi kor eltűnt, de az eszme él ma is.* A nő, a gyermek, a törvény különös oltalma alá lett helyezve. Az elcsábítás iszonyu módon lett megbüntetve, szinte a gyermekgyilkosság, a mi kiterjesztetett azon visszaélésekre is, melyek a hűbéresek nejei és leányai iránt elkövetettek. — A canoni törvények az egyházbóli kizárással, hosszú és súlyos vezeklésekkel és böjtökkel büntetik a szemérem és a gyermek élete elleni merényleteket. A szülőknek meg volt tiltva gyermekeiket eladni, elajándékozni vagy kitenni. Büntetésük volt a számkivetés, vagy a szabadságnak örök időkre való elvesztése. Már a VI. században Lyonban virágzó állapotban volt egy kórház, a hova a kitett gyermekek is felvétettek; — gyermek menhelyet már a VIII. században Mailandban találunk; a IX. században a frankfurti zsinat megparancsolja a püspököknek, hogy az árva leányok neveltetéséről külön házakban gondoskodjanak.

Nagy Károly az Ur és annak szentjei után, magát tartotta leginkább hivatva a szegényeket és árvákat ápolni; jótékonyágát kiterjesztette Syriára, Egyiptomra. Lépésről-lépésre lehet követni azon korok törvényhozását nemcsak a külföldön, hanem hazánkban is, mely a humanitás gyakorlását hangsúlyozta, oly időben, mely korunkat tíz századdal megelőzte.

A jog és kedély-élet, az értelem és a szív-műveltség, az elvek és eszmék, melyek a középkorban uralkodtak, Comte-ot, a positiv bölesészetnek nagy mesterét, azon vallomásra kényszerítették: „nem kecségetem magamat azon reménnyel, — így ír — hogy az olvasóval eléggé megértessem azon mély csodálkozásomat, melyet bennem bölesészeti elmélkedéseim már régóta gerjesztettek a katolikus életrendnek természetéről a középkorban, melyet mindinkább, mint az emberi bölesésnek politikai mesterművét kell felfogni.“ (Cours de la philosophie positive. IV. 231.)

A középkornak jelentőségét emelik oly világesemények, melyek valamint akkor hatalmas lendületet adtak a culturának, úgy kihatásukkal előkészítették a jövő századok fejlődését és hatványozták a művelődést. *A kereszt-háborúk, a könyvnyomda, America és a keletindiai ut feltalálása, — mindezekről nem lehet mondani, hogy csak a középkor javára szolgáltak; ellenben határozottan mondhatni, hogy valamint a középkor dicsőségére válnak, annak fényét emelik, úgy mintegy őseink által gyűjtött szellemi tőkét megőrizve már is kamataikkal segedelmezik művelődési törekvéseinket.*

Hogy Magyarország a nyugot-európai kultúrelletben részt vett és hogy azzal egy szintvonalon állott, sejtetni engedik az újabb kutatások eredményei. — sejtetni mondom, mert kultúrtörténelmünk csak most kezdi figyelmét azon nagyszerű maradványokra fordítani — melyeket a művészet a középkorból reánk hagyott. Fejedelmeink a nyugoti fejedelemekkel rokoni összeköttetésben állottak és az Anjou házbeli fejedelmek alatt lehetetlen volt nem tudomást szerezni Olaszország művelődési mozgalmáról. Továbbá, mialatt a többi Európa a kelettől, kivált az egyházi szakadás után, majdnem elválasztva volt, Magyarország Konstantinápolylyal közelebbi összeköttetésben volt. Sz. László leánya a Bizanci császár neje volt.

Magyarország a nyugoti civilizáció kötelékébe lépett már Sz. István alatt, Magyarország utolsó állomása volt az európai kulturának, mert míg itt a művészetnek maradványai az építészetben, a szobrászatban, az ötvös-művekben és az ipar egyéb ágaiiban még feltalálhatók, addig kelet felé haladva és Magyarország határain átlépve, ilyenek alig találhatók.

Nincsen tehát okunk a középkort oly sötétnek gondolni, mint azt az elfogultság, az érdek, vagy a felületesség rajzolja, de legkevésbé van okunk nekünk Magyaroknak ezt olyannak hirdetni.

Nemzeti életünk bölcsője a középkorban állott és mi teljes önérzettel tekinthetünk e kórra, melyben alkotmányos szabadságunk gyökerei vannak, melyben az arany-bulla, nemzetünk ezen magna chartáján ke-

letkezett, melyben nemzeti függetlenségünk és dicsőségünk annyi emlékeit jegyezte fel a történelem. Legnagyobb alakjaink akkor fénylettek és fényük átsugárzik hozzánk. Sz. István államférfiui nagy alkotó ereje, mely országunkat és alkotmányunkat oly alapra fektette, melyen nyolcz század után ma is állunk. — Sz. László eredeti magyar jelleme és lovagiassága, ki nemzetét teljesen kibékítette a kereszténységgel, ki tiszteletet szerzett a magyar névnek Európában, ki előtt az európai fejedelmek meghajoltak, ki nemzetét szerette és viszonzásul a nemzet által három éven át gyászoltatott: — Bölcs Kálmán, ki midőn szilárdan a katolikus egyház mellett állott, első volt Európában a fejedelmek közt, ki a boszorkány hitet lerombolni törekedett; — Nagy Lajos, ki országának határait oly messzire terjesztette ki, mint addig senki, és mely tán ezután sem fog odáig terjesztetni; — Zsigmond, ki a magyar királyok főkegyuri jogait oly erőteljesen védte a constanci zsinaton, mely jog tudvalevőleg Magyarországon az állam és egyház közti összhangzatnak oly drága biztosítékát képezi; — Hunyadi Mátyás, az európai műveltségnek ezen nagy védőke és terjesztője, kinek nevéhez fűződik nemcsak harczy dicsőségünk, hanem nemzeti kulturánknak egyik legszebb emléke: — melyik magyar nem emeli büszkén föl fejét, midőn ezek nevei említettnek?!

Tisztelt közgyűlés! A ki az emberi szellem fejlődésének phasisait akár lélektanilag, akár történelmileg tanulmányozni, vagy a ki az emberi nem művelődési haladását igazságosan méltányolni kívánja, annak egytől kell tartózkodni, tudniillik *nem szabad*

egyes jelenségeket az egyéni életből, egyes, bármily fontosnak látszó eseményeket az emberi nem életéből kiszakítani, mert az egyesnek szellemi, valamint az egész emberi nem culturalis élete egy megszakíthatlan egészet képez. A katasztrófák, melyek a kulturát megszakítják, vagy a szerencsés episodok, melyek azt egy lépéssel tovább viszik, nem önkéntesek. Egy nagyszerű terv az, melynek részleteit képezik, egy magasztos cél az, melynek elérését a Gondviselés elrendelte és ha az evolútiót, mint az Isten akaratát fogjuk fel, mely az emberi nem nevelése által azt fokról-fokra magasabb tökéletességre vezérli, úgy mi a középkorban egy állomást látunk, a mely egy részről gazdag az ész és kedélyélet alkotásaiban, de melynek még nem volt annyi ereje, hogy a fénynek árnyát teljesen elenyésztethette volna. S bár ez irányban sajnos tévedéseket észlelünk is, bár a részletek az emberi szív és ész sokszor tragikus elfogulását is tüntetik föl, azért még nem vagyunk jogosítva kárhoyztató itélettel sujtani egy egész korszakot, mely oly csodálatra méltó módon előkészítette a mai kulturát.

Nem kívánja senki a középkori állapotokat visszaidézni, a mi egyébiránt lehetlen is és nagy tévedés, hogy ne mondjam, igazságtalanság van abban, ha ezen szándékkal a katholikus egyház gyanusíttatik. *Igen, ha lehetne valamit visszahozni, az azon mély vallásosság volna, mely a középkort átszellemítette, az azon eszményi felfogása az életnek volna, mely sajnosan, ma a rideg materialismusnak kénytelen helyt adni, az azon isteni erő volna, mely áthatván család-*

jainkat, nemesítvén a közerkölesiséget, adjon a nemzetnek a középkori nagy férfiakhoz hasonló fenkölt szellemeket, kik nemzetünk geniúsát magokban felölelvén, teremtsék azon magas röptű idealismust, mely nélkül a leggazdagabb nemzetek sülyedésnek indulnak.

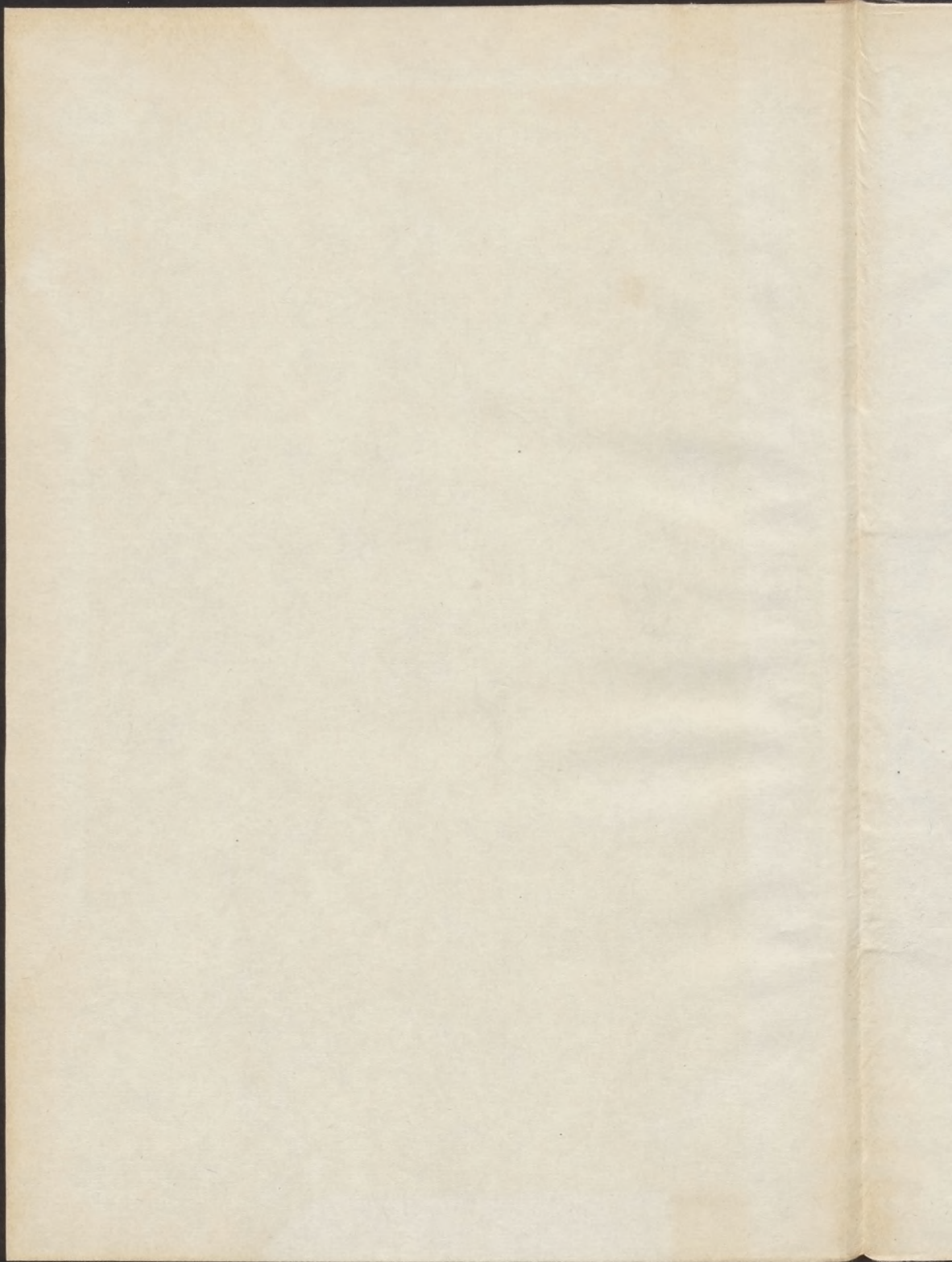
Ezt kívánók mindnyájan visszahozni, a kik az emberiséget szeretjük, mert hiszszük, hogy ez csak a culturának nemesítésére szolgálna. És ezen eszmének szenteli a Sz.-László-Társulat is egész tevékenységét, mert ezzel nemzetünknek vél szolgálatot tehetni.

Isten áldása legyen ezután is a társulat ezen tevékenységén.

BORSOD
MISKOLC
MUSEUM

zet-
elle-
zón.
kül

az
sak
mé-
ny-
etni.
ezen

1979 JUN 1 9

